

А. В. Соколова

**РОМАНИ Г. ТЮТЮННИКА "ВИР" ТА В. ЗЕМЛЯКА "ЛЕБЕДИНА ЗГРАЯ":
АНТРОПОНІМІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ (СУФІКСАЦІЯ ПОВНОЇ ФОРМИ ІМЕНІ)**

Серед суфіксальних варіантів власних особових імен виділяється група здрібно-пестливих утворень від повної основи імені. Суфікси, поєднуючись з іменем, творять ряди його суфіксальних варіантів, які слугують засобом ідентифікації особи: Хведор-ець, Фед-ечко, Фед-ко [8: 75]. У XVI ст., як і тепер, не всі суфікси були однаково продуктивними. Велика продуктивність суфікса -ко відзначалася ще в давньоруській мові. В той період він частіше поєднувався з повними християнськими іменами [20: 72-73]. Суфікс -ко у власних іменах нерідко виступає у поєднанні з іншими суфіксами, утворюючи складні форманти -уш-ко, -юш-ко, -нюш-ко, -ош-ко, -еч-ко, -оч-ко та ін. [8: 77].

Демінутивний суфікс -икъ теж виступає у сполученні з іншими

суфіксами, творячи складні форманти -чикъ, -никъ, -цикъ: Martinczik, Наумчикъ, Iwanczik [8: 81]. У XIV — XV ст. утворення з суфіксом -икъ, -чикъ виступають досить рідко [5: 14-15; 18: 5455]. Однак у сучасній українській мові здрібніло-пестливі утворення з суфіксом -ик є продуктивними [9 : 222; 10: 54-55; 19: 69].

Особливим різновидом групи суфіксів з -к- є формант -ок (ъ), що утворює незначну кількість квалітативів чоловічого роду від іменних повних основ: Дмитрокъ (Митрокъ), Лаврокъ, Павлокъ, Петрокъ [16: 94]. Одиначні варіанти християнських імен з суфіксами —усь, -ей, -ихъ засвідчуються патронімічними, присвійними назвами, від яких вони утворені: Яцко Андрусович [8: 91]. У сучасних українських говорах зустрічаються утворення з непродуктивними суфіксами -ус, -ей: Андрус, Василей, Костей [19: 74; 18: 69; 12: 105].

Суфіксальні похідні від повних форм імені були виділені вже Б.Грінченком у списку імен, доданому до його словника, наприклад: Андрієчко, Богданець, Василичка, Васильчик, Ганнуся, Данилочко, Іванцьо, Климцьо, Миколайчик, Павлонько, Петрусь та інші [3: 548-563].

У словнику Л.Г.Скрипник і Н.П.Дзятківської "Власні імена людей" демінутивні утворення представлені ширше у покажчику скорочених та здрібніло-пестливих варіантів імен: Андрієнко, Андрієчко, Андрійчик, Андрієць; Богданочко, Богданчик, Богданько, Богданцьо, Василенько, Василечко, Василик, Васильчик, Васильцьо, Васильок і т.д. [14: 193-218].

Отже, виникнення суфіксальних варіантів власних імен людей є живим словотвірним процесом, засобами якого передаються розмаїті афективно-емоційні нюанси [2: 58].

В реальному ономастиконі власне ім'я виконує в основному інформативно-номінаційну функцію, тому варіативність їх проявляється досить обмежено. Однак, як зауважує Л.І.Андреева, у літературного антропоніма всі випадки ситуативного варіювання є мотивованими [1: 159]. Саме ситуація потребує вибору певної, одної з багатьох формул іменування, певного стилю у спілкуванні, що є характерним для комунікації описуваного типу. За словами О.В.Суперанської, звичайно користуються розмовною мовою, вільною від обмежень, що накладаються нормуванням,

і сповненою великим емоційним навантаженням, що відбивається і на формах імені [15: 132]. Яскравою експресивністю вирізняються демінутиви, які використовуються саме в неофіційній сфері спілкування.

У романі Г.Тютюнника "Вир" ужиток зменшено-пестливих форм, утворених від повної основи імені, досить обмежений. Ант- ропомодель належить п'ятьом персонажам і засвідчується 16 ант- ропо вжитками (0,2% від загального числа антропо німів роману): Ганнуся, Миколка, Оксеночко, Охрімчик, Петрусь.

Демінутивна суфіксація повної форми імені використовується переважно у мові персонажів, для іменування відсутніх осіб та у ситуаціях прямого спілкування — звертання.

Зменшено-пестливий відтінок значення [13: 54], який належить демінутивам, робить їх продуктивними при іменуванні батьками дітей. Ось як мати звертається до сина: "Збирайся, *Охрімчику*, дорога моя дитино, та понесеш батькові вечеряти до млина" [17: 31]. Інтимно-пестливої оцінки набуває форма *Оксеночко*, яку вживає дружина персонажа: "Олена догнала його, вчепилася за рукав: — Як же я буду одна з дітьми, *Оксеночку*" [17: 362]. Експресія залежить від семантико-стилістичних якостей суфіксів, що беруть участь у творенні імен [11: 60], а також від контексту.

В авторському мовленні антропо модель функціонує тоді, коли автор, іменуючи своїх персонажів, дивиться на них очима героїв твору: "Деякий час троянівці їхали в тихій жалобі. Усі думали про те, що жив чоловік — і нема. А який гармоніст путящий! Чи хрестини, чи весілля, чи так яке гуляння, то вже без *Петруся* не обійдеться" [17:370].

Іменування дітей, підлітків близькими родичами у дистактній ситуації вказує на вік іменованого: "*Миколка* вас повезе. Менш підозрений" [17: 356]. Крім зменшеної форми *Миколка* комунікант використовує повну форму *Микола* для персонажа, який є підлітком. Це вказує на особливість, незвичайність ситуації: "Спинай, *Миколо*, я вже вертаюся" [17:357].

Таким чином, антропо модель "демінутивна суфіксація повної форми імені" характеризується яскравою експресивністю і функціонує у неофіційному спілкуванні. На використання суфіксальних демінутивів впливають близькі стосунки персонажів у романі,

які викликають ужиток зменшено-пестливих варіантів власного імені. Власне, ця антропомодель спеціалізується на позначенні дітей, тоді як демінутивна суфіксація гіпокористик та усічених імен не має такого вікового обмеження. Суфіксована ж повна форма імені докладається до дорослих лише як виняток, для виразу особливої експресії, коли дорослі суб'єктивно оцінюються як діти. Поза тим модель охоплює і ті випадки, коли повне ім'я надто коротке, щоб його ще усікати *Оксен-очко, Петр-усь*.

Демінутивні утворення від повної основи імені у романі В.Земляка "Лебедина зграя" належать лише п'яти персонажам, проте їх кількісний ужиток становить 70 разів (6,8% від числа усіх антро-повжитків). Це такі форми імен, як Явтушок, Лук'янцьо, Лук'я-ньо, Мальвочка, Тихонець, Федорця, а також позначення у множині — Марфусі, Явтушки. Найвищий ужиток форми Явтушок (221 раз) засвідчує втрату цим іменем пестливості, що доводиться його частотним використанням у мові автора та усталеним уживанням в однорідному соціальному середовищі. Є.Ф.Даниліна зауважує, що від частого вживання експресивність пестливих форм стирається і вони починають вживатися як нейтральні. Однак і нейтральні, вони не замінюються повними (паспортними) іменами, а продовжують використовуватись багато років [6: 157]. У творенні форми *Явтушок* використовується продуктивний суфікс -ок "із демінутивно-гіпокористичним функціонуванням" [9:233]. Нейтральне забарвлення імені *Явтушок* виявляється у мові розповідача, при звертанні до персонажа, у багатьох дистактних ситуаціях. Пор.: "Вранці *Явтушок* прибіг до батька домовитися про сани на одну ніч. Батько відразу ж погодився, бо ж улітку *Явтушок* інколи позичав Валахам свого воза, якого після кожних позичок оглядав якнайдоскіпливіше, чи, бува, не завдано йому якої шкоди" [7: 200]; "Це я, Чорногоре, — *Явтушок*? — Він самий" [7: 250]. Стійка закріпленість за персонажем форми *Явтушок* яскраво підкреслюється у стандартній ситуації офіційного характеру: "Коли Рубан вичитав із списку Явтуха Голого, то за нього відповіла Пріся. — *Явтушок* тут, аякже, — сказала вона, бажаючи бодай цим підкреслити його велику порядність і послухняність перед властями" [7: 227].

Суфіксальні демінутиви *Лук'янцьо* і *Лук'яньо* у романі належать

одному персонажу, однак функціонують у тексті твору по-різному. Форму *Лук'яницьо* ужито лише 1 раз, а *Лук'яньо* 37 разів. Демінутивне з походження утворення *Лук'яницьо* використовується ко- мунікантом у ситуації звертання до брата: "- А ти видів, де Явту- шок уместився? Я мало не осліп, коли його ноги опливли золотим маревом. Варто йому було простягти руку, як він уже там. Я міркую, що саме враз діставати сьогодні, поки Явтушок конає на возі. Як ти гадаєш, *Лук'яницю*?" [7: 45]. Як бачимо, такий ужиток форми *Лук'яницьо* має експресивне забарвлення. Варіант же *Лук'яньо* має в романі майже цілком нейтральне забарвлення. З тексту твору довідуємося, що ця форма уживалася спочатку близькими персонажів людьми: матір'ю, братом: "Данько упрів, як миша (від безнадії), а *Лук'яньо* (так його називав брат у хвилини великої розпуки) загубив окуляри в ямі й без них осліп" [7: 46]; "-Клич того навіженого, — без зла в голосі попрохала мати, а про себе подумала: "На котромусь кінському ярмарку зашмагають його дядьки батогами, й тобі, *Лук'яньо*, доведеться забрати його прах додому... Яке ганьбисько!" [7: 38]. Ужиток форми *Лук'яньо* у інших ситуаціях вказує на її нейтралізацію: "*Лук'яньо* побіг ще по воду — вже для себе; Явтух одсипався на возі, явтушенята качалися в лузі на полотні. *Лук'яньо* зачерпнув води і поніс на коромислі на гору, Явтух перекинувся на другий бік, обличчям до Соколків" [7: 85]; "-Ти ще не знаєш, *Лук'яню*, які бувають чудові люди" [7: 196]; "Прися сказала про нього: — Бідний *Лук'яньо*, зовсім зморився. От що робить посада з людиною" [7: 255].

Отже, уживання форми *Лук'яньо* у романі засвідчує, що вона фактично втратила своє стилістичне забарвлення і стала нейтральною. Це зокрема доводить дистактна ситуація ужитку форми *Лук'яньо* поряд з повною формою імені *Дарина*: "-Ви так дерлися на гору, що я ледве наздогнав вас. Забув спитати — мої як там? *Лук'яньо*, *Дарина*... Живі?" [7: 258].

Використання емоційно-експресивних форм імені як художнього засобу розкриває у романі ступінь стосунків між персонажами: "То були вірші про патронат, про дівчину *Федорцю*, про перші почуття до неї" [7: 118]; "Дядько ж носив свою *Мальвочку* на руках, не давав узятися їй за студену воду." [7: 11]. Ужиток зменшено-пестливої форми *Тихонець* вказує на почуття мовця

до іменованого: "-Подумай про уста, мій голубе. То людоньки, не жарт, то сила велика. А ми тут що? Вітри чатуємо, і тільки. Молю бога за тебе, *Тихонцю*, а вже при тобі і я не пропаду" [7: 98]. Використання такої форми імені при звертанні, на думку В.В.Громової, відіграє значну, а іноді вирішальну роль у створенні емоційно-інтимного мікроклімату [4: 34].

Розглянуті нами ужитки антропоформули показали, що функціонування у романі В.Земляка "Лебедина зграя" зменшено-пестливих форм імені концентрує емоційно-експресивну інформацію передусім у ситуаціях звертання. Уживання моделі у неофіційній сфері, у розмовно-побутовому спілкуванні яскраво передає стосунки персонажів, їх почуття. Однак систематичність ужитку форм *Яетушок*, *Лук'яньо* продемонструвала, як повно може вивітритись, стертись стилістичне забарвлення імені.

В.Земляк, уживаючи розглядувану антропомодель значно ширше, ніж Г.Тютюнник (6,8% проти 0,2 %), відобразив процес емоційного вивітрювання даної моделі у різних ситуаціях спілкування та в мові автора, подібно до того, як Г.Тютюнник відбив цей закономірний у мові процес на прикладі іншої експресивної моделі (*Інокеша* та ін.)Українська антропонімічна демінутивна суфіксація яскраво продемонструвала у двох аналізованих творах свою щедрість. Серед утворень двох авторів збіглися суфікс *-ус* (*Ганну-ся-Марфуса*), а також *-очк* (*Мальвочка*), який поширено в Г.Тютюнника на чоловіче ім'я: *Оксеночко*. Решта утворень належать до різних словотвірних типів, бо мають різні суфікси: *-ка*, *-чик*, *-усь* у Тютюнника і *-ок*, *-ець*, *-ця*, *-цьо* та *-о* у В.Земляка. Тут, звісно, проявилися індивідуально-авторські уподобання, але діалога також і безмежжя вибору.

1. Андреева Л.И. Семантика литературного антропонима //Русская ономастика. — Рязань, 1977.

2. Белей Л.О. Словотворче варіювання власного імені людини //Семасіологія і словотвір. — К., 1989.

3. Грінченко Б.Д. Словарь української мови. — К., 1909. — Т.4.

4. Громова В.В. Особенности употребления личных имён в романе М.А.Шолохова "Тихий Дон" //Язык и стиль прозы М.А.Шолохова. — Ростов-на-Дону, 1981.

5. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV — XV ст. — К., 1958.

6. Данилина Е.Ф. Категория ласкательности в личных именах и вопрос о так называемых "сокращенных" формах имён в русском языке //Ономастика. — М., 1969.
7. Земляк В.С. Лебедина зграя //Твори: В 4 т. — К., 1984. — Т.3.
8. Керста Р.И. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. — К., 1984.
9. Ковалик І.І. Словотвір особових імен в українській мові (здрібніло-пест- ливі утворення) //Територіальні діалекти і власні назви. — К., 1965.
10. Кракалія Л.В. До питання класифікації буковинських антропонімічних варіантів //Мовознавство 1974. — № 2.
11. Михайлов В.Н. Экспрессивные свойства и функции собственных имён в русской литературе// Филологические науки. — 1966. — № 2.
12. Никончук М.В. Про словотворчу специфіку Житомирсько-поліських говірок. — Питання словотвору східнослов'янських мов: Матеріали міжвуз.респ. наук.конф. — К., 1969.
13. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. — М., 1988.
14. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. — 2-е вид. випр. й доп. — К., 1996.
15. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.
16. Толкачев А.И. К истории словообразования форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке XI-XV вв. // Историческая ономастика. — М., 1977.
17. Тютюнник Г.М. Вир: Роман. — К., 1979.
18. Чучка П.І. Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена). — Ужгород, 1970.
19. Шило Г.Ф. Власні особові імена в усному мовленні// Усне побутове літературне мовлення. — К., 1970.
20. Skulina N. Staroruskie imiennictwo osobowe. — Warszawa etc.,1973-1974. — Cz.1-2.